

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

DEJINY
PÍSANÉ RÍMOM

VOJTECH ZAMAROVSKÝ
DEJINY
PÍSANÉ RÍMOM

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

DEJINY PÍSANÉ RÍMOM

© Vojtech Zamarovský 1971, 1984, 2002
Photography © Peter Zamarovský, archív 2002
Illustrations © Otakar Pok, 1995
Design © Lubomír Mika 2002
Slovak edition © PERFEKT 2002

9. zväzok súborného diela Vojtecha Zamarovského

Vojtech Zamarovský
DEJINY PÍSANÉ RÍMOM

Tretie slovenské vydanie, v rámci súborného diela vydanie prvé
Odborná konzultácia a autor obrazového scenára
Doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.
Autori fotografií Dr. Peter Zamarovský a archív
Autor ilustrácií Otakar Pok
Grafická úprava Lubomír Mika

Vydal Perfekt, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava, ako svoju 298. publikáciu.
Rok vydania 2002
Zodpovedná redaktorka Elena Linzbothová
Jazyková redaktorka Veronika Šimovičová

Sadzba a zalomenie Alias Press, Bratislava
Vytlačili Tlačiarne Banská Bystrica, spol. s r. o.

ISBN 80-8046-194-5

ÚVODOM 9

I. RÍMSKE KRÁĽOVSTVO 13

1. ZALOŽENIE RÍMA 14

Bol Rím vôbec založený? Rimania o svojom pôvode: prológ v horiacej Tróji. Aeneas sa plaví do Itálie. Romulus a Remus. „Tak nech sa stane každému, kto preskočí moje hradby!“ Ženy pre Rím. Kapitolská vlčica

2. ETRUSKOVIA, GRÉCI, LATINOVIA 23

Najstaršia Itália. Záhadný národ Etruskov. „Pri dnešnom stave vedy nevyriešiteľný problém“. Neapol, Sybaris, Sicília: grécky západ. Pestrá zmes kmeňov, zvaných Italikovia. Latinum a mesto na siedmich pahorkoch. Prečo práve Rím?

3. SEDEM RÍMSKYCH KRÁĽOV 37

Romulovi nástupcovia. Boj o Albu Longu: Horatiovci a Curiatiovci. „Rím nepostavili za deň!“ Kráľ Servius Tullius robí revolúciu. Náboženstvo bez extázy: bohovia, kňazi a veštcí. Samovražda zneuctenej Lucretie. Vyhnanie kráľov – navždy!

4. LEGENDY, FAKTY A DEJINY 49

Veda o tom, čo bolo. Letopisy, básne a očité svedectvá. Rimania píšu svoje dejiny. Dokumenty z terénu s rozlohou 5 000 000 km². Moderní historici: nespočetne veľa kníh o Ríme. Otázka faktov a otázka hodnotenia. Epochy rímskych dejín

II. RÍMSKA REPUBLIKA 69

5. MESTO, ĽUDIA, INŠTITÚCIE 70

Vyhlásenie republiky. Patricijovia, plebejci a podobenstvo Menenia Agrippu. Ľudové zhromaždenie, senát, úrady. Zákony na dvanástich doskách. „Rímske občianstvo je privilégium.“ Ekonomická základňa. Armáda pripravená dobyť svet

6. BOJE O RÍM, VÝBOJE V ITÁLII	90
--------------------------------	----

Červená zástava nad Palatínom. Hrdinovia a zradcovia: je dovolené zvíťaziť bez rozkazu? Vpád Galov a kapitolské husi. Tri vojny so Samnitmi. Bitka pri Auskule: „Pyrrhovo víťazstvo.“ Dobytie mesta Volsinií. Rím pánom Itálie

7. RÍM VLÁDCOM STREDOMORIA	108
----------------------------	-----

Nepriatelia a susedia. Prvá púnska vojna a rímsky skok za more. Hraniče Itálie sa posúvajú k Alpám. „Hannibal pred bránami!“ Légie si podmaňujú Grécko. Tretia púnska vojna: „Kartágo musí byť zničené!“ Rímske provincie Afrika a Ázia

8. BÚRKA OBČIANSKÝCH VOJEN	128
----------------------------	-----

Problémy z veľkosti. Bratia Gracchovci v boji za pôdu a demokraciu. Vojny s nepriateľmi, vojna so spojencami. Marius, Sulla a kríza republiky. Otroci dvíhajú zbraň: Spartakus, Crassus, Pompeius a Caesar. „Kocky sú hodené!“

9. ZÁNİK REPUBLIKY	150
--------------------	-----

Caesar prvým mužom Ríma. „Nech bol hocikajáký, vládol múdro a blahodarne.“ Vražda, čo otriasla svetom. „Si, hrôza, pustená, voľnú máš cestu...“ Posledná bitka občianskej vojny. Mlčali v Ríme Múzy? Dedičstvo republiky

III. RÍMSKE CISÁRSTVO	169
------------------------------	------------

10. RANÉ CISÁRSTVO	170
--------------------	-----

Začiatok novej epochy. „Činy božského Augusta.“ Vergílius, Ovídius, Horácus: zlatý vek rímskej poézie. „Nechávam po sebe mesto z mramoru...“ Vláda julsko-klaudijskej dynastie. Cisári či ľudské obludy? Veľmi premenený Rím

11. RÍM PÁNOM SVETA	192
---------------------	-----

„Rok troch cisárov“ a dynastia Flaviovcov. Exkurz o Židoch a kresťanoch. Traján, Hadrián, Marcus Aurelius: vrchol rímskej moci a slávy. Stavia sa Koloseum, stavia sa na všetkých stranách sveta. Literatúra „strieborného veku“. Rozkvet provincií

12. RÍŠA V KRÍZE	221
------------------	-----

Dynastia Severovcov. Problémy, reformy a Caracallov edikt o rímskom občianstve. Vojenský cisári: v ríši vládnu zmätky. Diokleciánova absolútna monarchia. Prenasledovanie kresťanov a cisár Konštantín. Rím prestáva byť hlavným mestom ríše

Konštantínopol, dnešný Istanbul. Kresťanskí cisári a Julián Apostata (Odpadlík). Rozdelenie ríše. Posledné kvety antickej kultúry. Barbari na hraniciach, barbari v Ríme. Romulus Posledný

ZÁVEROM	254
---------	-----

PRÍLOHY	255
----------------	------------

POZNÁMKA	255
----------	-----

PREHLAD RÍMSKYCH MIER A VÁH	255
-----------------------------	-----

PREHLAD RÍMSKYCH MINCÍ	256
------------------------	-----

RÍMSKE OSOBNÉ MENÁ	256
--------------------	-----

PREHLAD RÍMSKYCH CISÁROV	257
--------------------------	-----

PREHLAD LITERATÚRY	260
--------------------	-----

Táto kniha hovorí o meste, ktoré sa nazýva večným. O jeho ceste od bezvýznamnosti k svetovláde, o jeho vojnách i kultúrnych pamiatkach, o jeho hrdinských i všedných dňoch, o jeho sláve i o rube jeho slávy. O jeho dejinách v čase nenávratnej mladosti ľudstva, ktorý voláme antika.

„Rím je najslávnejšie a najpamätnejšie mesto v Európe,“ napísal pred mnohými rokmi Kollár; je to však zároveň jedno z najkrajších a najpôvabnejších miest na svete. Zdobia ho nádherné paláce a chrámy z minulých storočí a je ich v ňom viac ako inde; moderné stavby sú s nimi v súlade. Vystupujú v ňom z hĺbín trosky antických budov, ktoré sú rozľahlejšie než v Aténach a mohutnejšie ako v Babylone. Vo svojich múzeách ukrýva umelecké poklady, akými sa nemôžu pochváliť zbierky v Paríži, Londýne, New Yorku. Veľkolepostou svojich námestí a parkov stalo sa vzorom iným veľkomestám; triumfálnymi oblúkmi a stĺpmi takisto. Výzdobou a množstvom fontán prekonáva Versailles i Petrodvorec, malebnými zákutiami Carihrad, čarom podvečerného letného neba Bagdad i Miami. Pritom je to mesto, ktorému vďačí najvyšpejšia časť ľudstva za základy svojej civilizácie a kultúry. Isteže má svoje problémy. Niet však človeka, ktorého by nechávalo ľahostajným. Kto v ňom žil podľa svojej chuti a vôle, potvrdí, že dni v Ríme sú nie pohyblivým, ale stálym sviatkom pre celý život.

Ako sa hovorí, sú tri Rímy nad sebou: moderný, renesančno-barokový a antický. V skutočnosti existujú

vedľa seba a tvoria harmonický celok. Každý z nich si zaslúži rovnakú pozornosť. Táto kniha sa zaoberá len antickým: jej hrdinom sú jeho dejiny.

Dejiny Ríma pútajú pozornosť autorov i čitateľov už vyše dve tisícročia. Prvé diela o nich vznikli v čase, keď mal Rím svoje dejiny takrečeno ešte len pred sebou. Koľko sa ich napísalo dodnes, nevedel zistiť ani Historický ústav Rímskej univerzity.

Tento záujem je pochopiteľný: dnes rovnako ako v minulosti. Rím bol po stáročia vládcom takmer celého vtedy známeho sveta. Hranice jeho ríše sa tiahli od Perzského zálivu po Severné more, od horného Nilu po Dunaj a Rýn, od predhorí Kaukazu po pohoria Atlasu. Otázka, ako vytvoril túto ríšu, vzrušovala ľudí už v staroveku. S rozpačitým údivom skúmali ľudia neskorších čias, ako táto ríša zanikla. Rovnakú pozornosť ako všeobecným dejinám Ríma venovali aj vývinu jeho politických inštitúcií, jeho vojenstvu, jeho hospodárskemu životu, jeho spoločenskému zriadeniu, jeho právu, iní zas podrobne skúmali dejiny rímskej literatúry, architektúry, sochárstva a maliarstva, rímskej filozofie a rímskeho náboženstva. Robili to a doteraz to robia nielen z túžby po poznaní, čo je, pravda, dostatočný dôvod pre tento záujem, ale aj pre poučenie z rímskych skúseností. A hlavne pre výnimočný význam rímskeho dedičstva. Bez antického Ríma by nebolo modernej Európy, ani toho, čo Európania vytvorili v iných svetadieloch, nech to hodnotíme hocijako.

VOJTECH
ZAMAROVSKÝ

DEJINY
PÍSANÉ RÍMOM

Rím, pochopiteľne, nezanechal po sebe len skvelé pamiatky a kladné vzory. Jeho dejiny vypĺňajú činy naozaj antickej veľkosti, ale aj príklady nízkosti, ušľachtilosti i nezmyselná krutosť, imponujúca tvorivá energia i tupá ľahostajnosť. Nemienime ich idealizovať, ani stavať do nepriaznivého svetla, ide nám o objektívny pohľad z pozície nestranného pozorovateľa. Je to pre nás o to ľahšie, že hoci sme spoludedičmi antického Ríma, nie sme potomkovia Rimanov – ale ani barbarov, ktorí boli ich nepriateľmi.

„Len v Ríme sa môže človek pripraviť na Rím,“ povedal Goethe. Správal som sa podľa jeho slov: niektoré pasáže tejto knihy vznikli priamo na Fore či na Palatíne, iné na cestách po Taliansku a po krajinách, kde vládol kedysi Rím. Napriek tomu však základ jej spracovania tvoria diela antických i moderných historikov, z ktorých hlavné uvádzame v Prehľade literatúry. Sama táto kniha je takisto len prehľad: dejiny antického Ríma trvali predsa vyše tisíc

rokov! Snažil som sa však o to, aby v nej bolo čo najviac faktov a čo najmenej medzier – ale pritom dost miesta na rozmyšľanie a vlastné závery čitateľa. Veď história je vždy tak trochu dialóg medzi súčasnosťou a minulosťou...

Január 1970

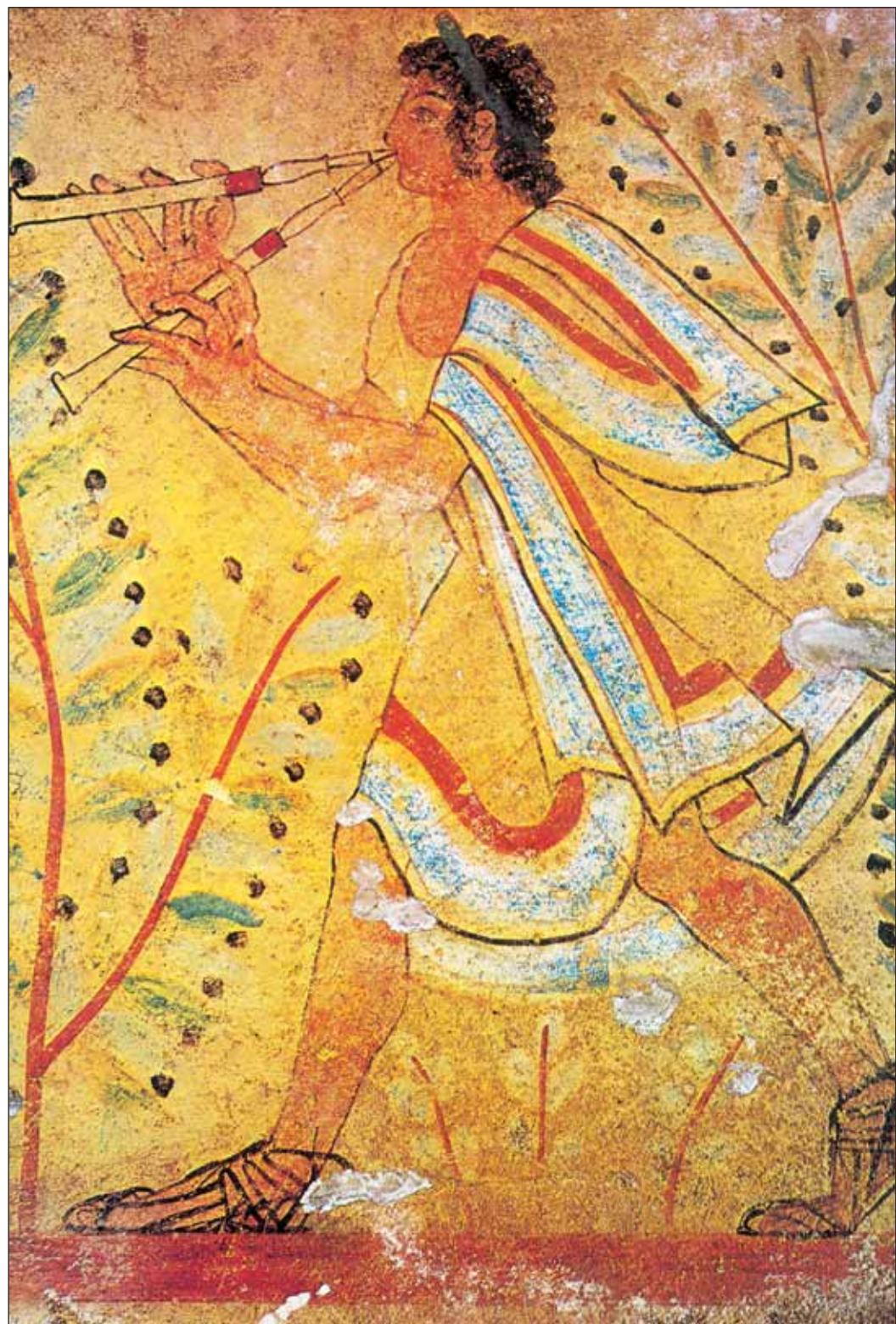
V. Z.

V Ríme môže tiež človek najlepšie premýšľať o knihe o Ríme, ktorú napísal pred mnohými rokmi. O tom, čo by sa v nej malo upraviť, na čo by sa mal položiť väčší dôraz, čo by sa malo skrátiť a čo rozšíriť, čo prípadne prehodnotiť. Pokúsil som sa o to. Okrem toho som v nej zjednotil letopočty podľa Encyklopédie antiky (Academia 1973), doplnil prehľad literatúry a odstránil drobné nepresnosti. Využil som aj možnosť, ktorú mi poskytlo nakladateľstvo Český spisovateľ, aby som v tomto novom vydaní rozšíril ilustračný sprievod a zaradil doň aj farebné fotografie.

November 1994

V. Z.

I. RÍMSKE KRÁĽOVSTVO

1. ZALOŽENIE RÍMA

Tintoretto: Mars,
rímsky boh vojny,
a bohyňa Venuša,
prekvapení bohom
Vulkánom.

„Rím bol založený roku 753 pred naším letopočtom,“ uvádza sa v historických prehľadoch a príručkách. V niektorých dokonca stojí, že sa tak stalo 21. apríla, a v presnejších sa pripojuje, že tento dátum sa opiera o „rímsku tradíciu“. Zakladateľmi Ríma boli podľa tej istej tradície bratia Romulus a Remus.

Presnosť a jednoznačnosť vzbudzuje dôveru a ustavičné opakovanie vierohodnosť. Starí Rimania neuvádzali však po dlhé stáročia rok založenia svojho mesta presne ani jednoznačne. Zdá sa, že vôbec netušili, aký to bude raz dôležitý učebnicový dátum. Až v poslednom storočí pred naším letopočtom prijali odhad histo-

rika a spisovateľa Marca Terentia Varrona, že Rím bol založený „tretieho roku šiestej olympiády“ (prvá olympiáda sa konala podľa gréckej tradície roku 776 pred n.l.). Z tohto údaja vypočítal potom v šiestom storočí nášho letopočtu historik Dionysius Exiguus, že k „založeniu Ríma“ došlo roku 753 pred n.l., mohlo však k tomu rovnako dobre dôjsť aj roku 754 pred n.l. (Bol to ten istý Dionysius Exiguus, čo sa pomýlil najmenej o štyri roky pri výpočte dátumu „narodenia Krista“, keď hľadal základ pre začiatok nášho letopočtu.) Stáročia však tento výpočet posvätili – a keby neboli v knihách historikov iné fikcie vydávané za fakty, mohli by sme byť celkom spokojní.

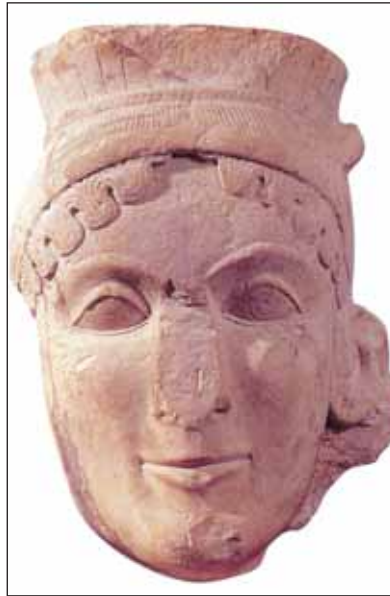
Historickú tradíciu dnes spravidla nezavrhuje. Skúsenosti nás poučili, že občas obsahuje zrnko pravdy. Lenže v prípade Romula a Rema ide o osoby, ktoré boli príliš vznešeného pôvodu, než aby to mohli byť ľudia z mäsa a krvi. Ich otcom bol boh vojny Mars, syn najvyššieho boha Jupitera a jeho manželky Junony, matkou zas panna-vestálka Rea Silvia. Po matke, ktorá bola dcérou albského kráľa Numitora, boli, pravda, takisto božského pôvodu: ich predkom v pätnástom kolene bol hrdina Aeneas, syn bohyně lásky Venuše a pravnuk samotného Jupitera. Rimania boli na ten-

rímsky historik Titus Livius. Rimania túto výsadu náležite využili – historici rovnako ako básnici.

Z vôle bohov bol založený Rím, aby sa skvel v sláve a mocne svetu vládol, keď padla slávna Trója... Ako sa to stalo, o tom sa mýty vcelku zhodujú; rozdiely sa týkajú len niektorých nepodstatných podrobností a zveličili ich až neskorší autori. Najznámejšie a najrozšírenejšie podanie týchto mýtov pochádza z najväčšieho diela rímskej epickej poézie, z Vergíliovej *Aeneidy*.

História pádu Tróje tvorí prólog k založeniu Ríma, je známa z Homé-

Boh Jupiter,
najvyšší rímsky boh

Bohňa Juno,
Jupiterova manželka

to vznešený pôvod zakladateľov svojho mesta hrdí a používali ho ako jeden z argumentov na odôvodnenie svojej svetovlády. Tí z nich, ktorí tomu neverili, zdvorilo mlčali – asi ako donedávna Japonci, keď pochybovali, že ich cisár je priamy potomok Slnka.

Čo na to hovorí moderná veda? Napodiv – Rím vraj nebol pravdepodobne vôbec založený!

A rozhodne nie Romulom a Remom...
Napriek tomu však existuje!

„Priznáva sa staroveku výsada, že smie miešať ľudské s božským, a robiť tak začiatky miest vznešenejšími,“ napísal na sklonku 1. storočia pred n.l.

ra a Vergílius si ju len s obvyklou mierou stranickosti upravil pre rímske potreby. Najvyššiemu bohu Jupiterovi sa znepáčil rod trójskeho kráľa Priama, a tak dopustil záhubu jeho mesta. Príčinu tohto božieho dopustenia Múzy Homérovi neprezradili: Priamus bol spravodlivý vládca a statočný človek, mal osemnásť manželiek a päťdesiat synov (okrem dvanástich dcér), obete prinášal, bohov si ctí a k ľuďom sa správval vládne. Ostatne, pád Tróje určil už Osud, ktorý je mocnejší než všetci bohovia. Vykonávateľmi tohto diela záhuby sa stali spojené armády achájskych kráľov, ktoré pritiahli z Grécka a po desaťročnom obliehaní Tróju zničili.

Na výpravu proti Tróji mali achájski králi dostatočný dôvod: bola bohaté mesto, plné zlata, striebra, bronzu a krásnych žien, okrem toho ich znepokojovala jej moc. To sa však dozvedáme od Homéra len mimochodom; už v oných dávnych časoch bývalo zvykom príčiny vojny a zámienky na ňu zamieňať. O to podrobnejšie sme však informovaní o bezprostrednom podnete na vojnu. Priamov syn Paris uniesol manželku spartského kráľa Menelaia, krásnu Helenu. Nespravil to celkom sám, ale s pomocou syna dardanského kráľa Anchisa, mladého Aenea. A nespravil to dokonca ani výhradne z vlastnej vôle; podnietila ho k tomu bohyňa lásky Venuša, ktorá mu sľúbila za manželku najkrajšiu ženu pod slnkom, aby sa mu tak odmenila, že jej v spore s bohyňami Junonou a Minervou prirekol prvenstvo v kráse. Pravda, to na podstate veci nič nemenilo: nech riadia činy ľudí hoci aj bohovia, zodpovední sú za ne ľudia. Primeraným trestom za únos kráľovej manželky synom iného kráľa bola podľa dobových zvyklostí vojna – s tým museli Paris i jeho otec Priamos počítať.

Achájski králi, pochopiteľne, potrebovali k úspešnému výsledku vojny proti Tróji pomoc bohov; museli si ich nakloniť zmierlivosťou. Menelaos sa teda vypravil na radu svojho brata, mykénskeho kráľa Agamemnóna, do Tróje, aby ukázal dobrú vôľu a poskytol kráľovi Priamovi možnosť vybaviť vec po dobrom. Pre všetky prípady si vzal so sebou ešte aj obrátneho vyjednávateľa, itackého kráľa Ulixa čiže Odysea. Dopadlo to podľa očakávania: Paris odmietol o Helene strácať slová a chcel vrátiť len pokladnicu, ktorú, mimochodom, tiež uniesol. Keď sa kráľ Priamos postavil za svojho syna, pohrozil mu Menelaos vojnou, a keď to nepomohlo, prešiel od hrozby k činu. Požiadal svojho brata Agamemnóna, aby sa ako najmocnejší achájsky kráľ postavil na čelo trestnej výpravy proti Tróji.

Agamemnón zmobilizoval všetkých achájskych kráľov, so stotisícovou armádou sa pripraviť k maloázijským brehom a napadol Priamovo mesto. Bleskový úder sa mu nepodaril, lebo ho Trójanania na čele s Priamovým naj-

starším synom Hektorom odrazili, a tak začal mesto obliehať. Desať dlhých rokov táboril s achájskym vojskom pred hradbami vysokej Tróje a zvädzal s obrancami nerozhodné bitky. Čo sa mu však nepodarilo silou zbraň a hrdinstvom takých bojovníkov, akými boli Achilles, Aias, Diomedes alebo Patroklos, dosiahol vojnou istou. Na návrh kráľa Odysea dal postaviť obrovského dreveného koňa, do jeho dutého brucha ukryl najlepších bojovníkov, potom spálil celý tábor, nalodil vojsko a odišiel akoby s neúspechom domov. Trójanania objavili koňa, a keď sa od zajatého Odyseovho vojaka Sinóna dozvedeli, že koňa vraj Achájsi postavili na rozkaz bohyně Minervy, aby chránil Tróju namiesto posvätnéj sochy, ktorú z nej tajne uniesli, dotiahli koňa do mesta; zbúrali dokonca časť hradieb, lebo bol taký veľký, že neprešiel ani najväčšou bránou. Nadšení šťastným výsledkom vojny usporiadali verejnú oslavu a spokojne sa uložili na spánok. V noci potom vypustil Sinón z koňa ukrytých bojovníkov, aby vtrhli do kráľovského paláca, a fákľou v prielome hradieb dal signál Agamemnónovmu vojsku, ktoré sa pod rúskom tmy vrátilo k trójskym brehom. Ráno len dymiace trosky vylúpených chrámov a palácov pripomínali, kde stálo Priamovo mesto...

Nikto z trójskych vodcov neunikol achájskym zbraňam: už za vojny zahynul Priamov syn Hektor, ktorý bol hlavným veliteľom trójskeho vojska; zahynul i Paris a ostatní Priamovi potomkovia, zahynuli vodcovia všetkých spojencov Tróje, v poslednej noci zahynul achájskym mečom aj sám kráľ Priamos. Kto z popredných Trójanov pád mesta prežil, padol do zajatia. Zachránil sa z nich iba jeden jediný muž.

Bol to Aeneas, niekdajší Parisov priateľ a vodca dardanského vojska, ktoré sa hrdinsky bilo na strane Trójanov.

Osud mu totiž určil, aby preniesol oheň z trójskeho kozuba na italskú pôdu a založil tam mesto, z ktorého potom vzišiel Rím.

Aeneas bol najstatočnejším a najsilnejším obrancom Tróje po Hektorovi.

Trójske vojsko ho na slovo poslúchalo, kráľ ho nazýval hrdinom nad iných slávnym a trójsky ľud si ho ctil ako boha.

Oplýval všetkým, čo krášli a chváli muža; mal aj bezchybný pôvod. Bol synom dardanského kráľa Anchisa a bohyně lásky Venuše; po otcovi bol v siedmom pokolení potomkom najvyššieho boha Jupitera. Prvým jeho pozemským predkom bol Dardanos, zakladateľ kráľovstva, ktorého meno dodnes pripomína názov prielivu medzi Marmarským a Egejským morom. Za Dardanovho vnuka Troa sa toto kráľovstvo rozdelilo: starší Troov syn Assarakos ostal v meste Dardanii a mladší syn Ilos založil nové mesto, ktoré nazval po sebe Ilium a po otcovi Trója. Aeneov otec Anchises bol vnukom kráľa Assaraka a Priamos vnukom kráľa Ila; napriek príbuzenským vzťahom žili však obaja králi v trocha napätom pomere, a keď Priama napadli Achájci, Anchises sa mu vôbec neponáhlal pomôcť. Až keď achájsky vojvodca Achilles zničil mesto dardanských spojencov Lymesus, uzavrel Anchises s Priamom obrannú zmluvu a poslal do obliehanej Tróje pomocné vojsko a na jeho čelo postavil Aenea. Aeneas spojil svoj osud s osudom Tróje; priviedol do nej aj svojho otca Anchisa, syna Askania a manželku Kreusu. Celé jeho hrdinstvo, rovnako ako Hektorovo a päťdesiat tisíc trójskych obrancov, bolo však márne. Ale Osud, ktorý určil záhubu Priamovi rodu, určil Aeneovi, aby v budúcnosti vládol nad trójskym ľudom, „a po ňom i vnuci vnukov, ktorí sa v budúcich časoch zrodia“. Unikol teda jeho riadením z horiaceho mesta a zachránil aj otca Anchisa a syna Askania; po manželku sa tam vrátil už márne. Márne tiež túžil znovu vystavať Tróju: najvyšší boh Jupiter mu rozkázal, aby si našiel novú vlasť v Itálii.

Ťažko sa lúčil Aeneas s krajinou svojich predkov; rozkaz najvyššieho boha nemohol však neposlúchnuť. Sústredil trójskych utečencov, postavil dvadsať lodí a pobral sa s nimi na západ. Vedel, že ho čaká skutočná krížová cesta, ale správal sa starou múdrosťou: „Premôcť svoj žreb len znášaním môžeš!“ Sedem rokov sa

potom plavil po Egejskom, Iónskom a Tyrrhenskom mori. Na Kréte sa stal bezmála obeťou moru, na Sicílii sa dostal pod soptiacu Etnu a k hrozným jednookým obrom Kyklopom, cestu mu skrížili ešte aj obludné Harpye; na dlhej púti mu napokon zomrel otec. Keď sa vyhol Scylle a unikol Charybde, zahнала ho búrka od italských brehov k severnej Afrike. Tam pristál v meste Kartágu, ktorého kráľovná Dido ho milo prijala a ponúkla mu svoju ruku i trón. Na Jupiterov rozkaz musel však na svoju i na jej ľútosť, ktorá ju dohnala až k samovražde, pokračovať v ceste. Dostal sa znovu na Sicíliu, a keď sa tam odobral na otcov hrob, trójske ženy mu zapálili lode, aby ho donútili ukončiť nekonečnú cestu; podarilo sa mu však požiar zhasiť. Nakoniec prekonal všetky prekážky, ktoré mu kládla do cesty najmä bohynia Juno, lebo nenávidela Trójanov, a dostal sa s druhmi do krajiny určenej Jupiterom.

Itália je však príliš veľká a Aeneas sa v nej chcel usadiť na najlepšom mieste, ktoré mu určia bohovia. Ako zbožný muž vyhľadal preto veštkyňu Sibylu, aby mu zjavila ich vôľu. Namiesto odpovede ho však zaviedla do hlbín podsvetia, aby sa poradil s duchom svojho otca. Podľa jeho rady vplával do ústia rieky Tiberu a založil tam mesto.

Založením tohto mesta sa Aeneova úloha v mýtoch neskončila. Územie okolo Tiberu nebolo krajinou nikoho; žili tam Latinovia, ktorým vládol kráľ Latinus, syn boha polí a lesov Fauna. Ako prijal Latinus Aenea, o tom sa správy rozchádzajú; podľa jednej verzie vraj priateľsky, podľa druhej dovolil mu založiť mesto až po boji, v ktorom podľahol. Nakoniec mu dal svoju dcéru Laviniu za manželku; na jej počesť nazval potom Aeneas novozaložené mesto Lavinium.

O svoje mesto i manželku musel však Aeneas ešte bojovať. Latinovia sa s nevôľou prizerali, že sa v ich krajine usadili cudzinci. Nevôľa prerástla do sporov a spory do bitiek so zbraňou v ruke. Nepokoje využil kráľ susedných Rutulov Turnus, ktorý sa chcel oženiť s Laviniou a pripojiť k svojej krajine Latinovo kráľovstvo. Postavil sa na čelo nespokojných sta-

rousadlíkov a zaútočil na Aeneovo mesto. Trójanovia útok odrazili, a keď im prišli na pomoc Etruskovia, vedení dávny Turnovým nepriateľom Euandrom, rozpútala sa krvavá vojna. Rozhodol ju až súboj medzi vodcami obidvoch strán, v ktorom Aeneas Turna zabil. Víťazný Aeneas potom veľkolepo dobudoval svoje mesto, spojil trójsky ľud s latinským a stal sa jeho kráľom.

Zo spojenia trójskych prisťahovalcov a latinských starousadlíkov vznikol rímsky národ, čo dostal meno podľa mesta, ktoré založili neskorší Aeneo-vo potomkovia Romulus a Remus.

zie išlo tu o dve osoby: Askanios bol vraj synom prvej Aeneovej manželky Kreusy a Julius synom Lavinie. Podľa druhej, ktorá napokon prevládla, bol Askanios synom Kreusy a Julius je len jeho neskoršie rímske meno, pod ktorým sa preslávil v bojoch za novú vlasť. Tak či onak odvodzoval od neho svoj priamy pôvod historický rod Juliovcov, z ktorého nepochádzal nikto menší než Caesar. Na tento rod sa potom preniesla aj veštbá o vláde „vnukov, ktorí sa v budúcich časoch zrodia“ – s tým nepatrným rozdielom, že zatiaľ čo podľa Homéra mal tento rod vlád-

Kapitolská vlčica.
Bronz. Etruská práca
z 5. stor. pred n. l.
Museo Capitolino, Rím

Ako dlho vládol Aeneas vo svojej novej vlasti, mýty nehovoria; ani ohľadne jeho smrti nie sú zajedno. Zhodujú sa len v tom, že nakoniec sa dostal na nebo a stal sa bohom. Jeho syn Askanios čiže Julius založil potom mesto Albu Longu, ktoré bolo priamym predchodcom Ríma.

Pri tomto Askaniovi čiže Julovi sa musíme na chvíľu zastaviť: je to jeden z praotcov Rimanov, ale o jeho pôvode boli medzi Rimanmi po dlhý čas spory. Na rozdiel od osvedčenej zásady rímskeho práva, že matka je vždy istá, otec neistý, bol v jeho prípade istý len otec. Podľa jednej ver-

nuť nad „trójskym ľudom“, podľa Vergília mal „vládnuť celému svetu“.

Po Julovi vládlo v Albe Longe jedenaásť menej známych kráľov; vyznačovali sa len pôvodom a zvyčajným hrdinstvom, daktorí navyše spravodlivosťou. Dvanástym jeho nástupcom bol kráľ Prokas, ktorý mal dvoch synov: staršieho Numitora a mladšieho Amulia. Keď zomrel, nastúpil na trón podľa práva Numitor; Amulius ho však zbavil vlády a vyhnal. Keďže nechcel opakovať chybu svojho brata, ktorý si trón spoľahlivo nezabezpečil, dal popraviť všetkých jeho synov a dcéru Reu Silviu donútil stať sa kňaž-

kou bohyně Vesty, čo bola funkcia spojená so sľubom večného panenstva. Lenže sľub nesľub, Rea Silvia neodolala bohu vojny Marsovi, čo bolo pri jeho sile a chlappskej zdatnosti pocho-piteľné, a po patričnom čase mu poro-dila dvojčatá Romula a Rema.

Tu sa dostávame k jednému z naj-známejších príbehov rímskej mytológie, ktorý má mnoho obdôb v starších a novších časoch: u kráľa Sargona Ak-kadského v babylonských mýtoch, u Mojžiša v židovských, u Kýra v perz-ských, u kráľa Ječmínka v českých. Len čo sa totiž Amulius dozvedel o naro-dení eventuálnych uchádzačov o svoj trón, rozkázal ich hodiť do rieky; rov-naký rozkaz vydal aj ohľadne Rey Sil-vie. Sluhovia dali chlapcov do koša a odniesli ich k Tiberu, ktorý bol práve rozvodnený. Položili kôš na vodu a ohlásili Amuliovi splnenie rozkazu. Voda však čoskoro opadla a kôš s Ro-mulom a Remom ostal na suchu. Ne-zahynula ani Rea Silvia: zachránil ju boh rieky Tiberu, lebo sa mu zapáčila, a odviezol si ju k svojim prameňom, kde sa s ňou potom oženil.

Po záchrane Romula a Rema pred utopením nasledovala ich záchrana pred hladom a zimou. Ich plač privá-bil vlčicu, ktorá žila v lese na neďale-ko-m Palatínskom pahorku. Zbehla k rieke a odniesla ich do svojho brlo-ha v hlbokéj jaskyni. Tam ich potom dojčila svojím mliekom a ohrievala vlastným telom. Raz ju tak zazrel pas-tier Amuliových stád Faustulus. Vyč-kaľ, keď od chlapcov odbehla, a odnie-sol si ich domov, kde ich potom s manželkou Accou Larentiou vycho-val spolu so svojimi dvanástimi syn-mi. Dodnes stojí na západnom svahu Palatína Faustulova koliba, v ktorej Romulus a Remus vyrástli. Je okrúh-la, so slamenou strechou, pre šesťnásť ľudí trochu nepohodlná a možno ju považovať za podobnú neškodnú turistickú atrakciu napríklad ako Até-ninu olivu na Akropolis alebo Adamov strom pri Basre.

Romulus a Remus najprv pásli kra-vy a poľovali na zver, čo sa v mýtic-kých časoch považovalo za celkom primerané zamestnanie pre kráľov-ských synov. Paris bol napríklad pôvod-ným povoláním tiež pastier (na hore Ide), Aeneas takisto (v Lyrnesse), ba

aj Herkules začal svoju závažnú karié-ru vo svete mýtov ako pastier (na hore Kitairóne). Vďaka svojej vlčej dojke a zdravému životu v lesoch stali sa z Romula a Rema zdatní junáci. O svo-jom pôvode z božských predkov neve-deli, o vládne veci sa nestarali, žili teda šťastne a spokojne. Ako to už u mlá-dencov býva, nevyhýbali sa tomu, aby si občas zmerali sily alebo sa pobili. Zvlášť radi si na to vyberali konku-renčných pastierov, ktorí pásli Numi-torove stáda na blízkom pahorku Aven-tíne. Na jednej z takýchto výprav ich však Numitorovi pastieri premohli a pri-viedli do domu svojho pána. Numitor v nich spoznal svojich vnukov (ako, to sa presne nevie) a bez dlhých rečí ich prehovoril, aby sa Amuliovi pomstili. Zavolali si teda svojich druhov z Pala-tína, vpadli do Alby Longy, Amulia zabi-li a vrátili vládu Numitorovi.

Všetko bolo v najlepšom poriadku – až na to, že Romulus a Remus, vedomí si teraz svojho kráľovského pôvodu, nemali kde vládnuť.

Keďže nechceli čakať, kým ich dedo Numitor zomrie a uprázdni im trón v Albe, rozhodli sa založiť nové mesto.

Svoje rozhodnutie uskutočnili.

Tristo rokov po založení Alby Lon-gy vyrástli teda na Palatíne *alta moenia Romae*, vysoké hradby Ríma.

O umiestení nového mesta na Pala-tínskom pahorku sa Romulus a Remus ľahko dohodli. Bolo to neobyčajne výhodné miesto: uprostred prekrásnej úrodnej krajiny, nad riekou ponáhľajúcou sa k moru, z troch strán chráne-né strmými skalnatými svahmi a zo štvrtéj močiarmi proti útokom divej zve-ri i nepriateľov. Šesť iných pahorkov sa mierne dvíhalo na všetkých stra-nách okolo Palatína: tvorili jeho obzor i hradbu.

Dávno pred Romulom a Remom bola na tomto pahorku osada a pev-nosť. Našiel si tu domov hrdina Euan-der, syn boha Merkuria, keď ho nepria-telia vyhнали z rodnej Arkádie. Od Euandra pochádza i jeho meno: dal mu ho po praotcovi Arkádčanov Pal-lasovi. Tu žil aj Euandrov syn Pallas, statočný spojenec Aeneov, ktorý padol v boji s rutulským kráľom Turnom... V oveľa neskorších časoch stáli tu

výstavné domy popredných Rimanov, medzi nimi Ciceronov, Crassov a Hortensiov; neskôr tu sídlili rímski cisári. Prvý z nich, Augustus, si tu dal postaviť okolo roku jeden rezidenciu, ktorú nazval podľa tohto pahorku *Palatium*. Jej meno žije dodnes v slove „palác“.

V čase, keď sa Romulus a Remus rozhodli založiť mesto, bol už Palatínsky pahorok podľa mýtov i tradície osídlený. Boli tu koliby pastierov a možno aj zvyšky Euandrovho mesta. „Aj ľudu albského a latinského bol nadbytok,“ hovorí Lívius, „okrem toho tu žili ešte pastieri, takže bola nádej, že v porovnaní so zakladaným mestom bude Alba malá a malé bude i Lavinium.“ Obidvaja bratia vyčkali teda priaznivé znamenia bohov, potom vzali pluh, do ktorého zapriahli býka a kravu, a podľa dávnej obyčaje vyorali okolo budúceho mesta brázdy, ktoré na troch miestach zdvihnutím pluhu prerušili. Brázdy boli symbolom obrannej priekopy, vyoraná zem symbolom hradieb, prerušené miesta označovali budúce mestské brány. Nato vykopalí uprostred pahorka štvorcovú jamu a uložili do nej obetné plody a pluh. Po príslušných bohoslužbách bolo mesto založené.

Teraz išlo o poslednú formalitu: ako sa bude nové mesto volať. Každý z bratov túžil, aby sa volalo po ňom. Robili si na to rovnaký nárok, tým skôr, že boli dvojčatá a nemohla prevážiť úcta k staršiemu. Dohodli sa teda, že vyčkajú znamenie z letu vtákov, čo sa považovalo v tých časoch za obzvlášť spoľahlivý spôsob, ktorým dávali bohovia najavo svoju vôľu. Romulus ostal na Palatíne, aby pozoroval oblohu, a Remus sa s rovnakým cieľom vybral na Aventín. Len čo Remus zaujal svoje stanovisko, objavilo sa na nebi šesť supov; okamžite to hlásil veštcom a žiadal, aby ho vyhlásili za víťaza. Hneď nato, ale ešte pred výrokom veštcov, ukázalo sa Romulovi dvanásť supov. Keďže sa bratia na podmienkach presne nedohodli, vznikol spor: Remus sa vyhlasoval za víťaza z titulu časového prvenstva, Romulus zasa z titulu väčšieho počtu vtákov. Medzi bratmi a ich prívržencami došlo k hádke, ktorá sa premenila na bitku a v tejto bitke vraj Rema zabili. Ako to však naozaj bolo, nevieme. Podľa inej ver-

zie, rozšírenejšej, zahynul Remus až neskôr, keď preskočil Romulove hradby, aby ho urazil. Rozhnevaný Romulus ho vraj za to zabil so slovami: „Tak nech sa stane každému, kto preskočí moje hradby!“

Tak či onak, mesto dostalo po Romulovi meno Roma čiže Rím a Romulus sa stal jeho prvým kráľom.

Kým Remus zanechal po sebe len hmlistú spomienku, čo je údel neúspešných hrdinov v mýtoch i v dejinách, po Romulovi zostalo meno i dielo. Vybudoval z Ríma opevnené mesto, vyzdobil ho stavbami, dal mu zákony a položil základ jeho budúcej slávy.

Výstavbu svojho mesta viedol Romulus veľkoryso; v terminológii ešte neznámej mýtom by sme mohli povedať, že „s perspektívnym plánom“. Najprv opevnil Palatínsky pahorok, potom „přibral do hradieb ďalšie a ďalšie plochy“, lebo, ako zdôraznil Lívius, „myslel skôr na budúce množstvo, ako na to, koľko tam vtedy bolo ľudu. Aby veľkosť mesta nebola bez úžitku, riadil sa vzorom dávnych zakladateľov miest, ktorí zhromažďovali okolo seba ľudí neznámeho a nízkeho pôvodu a predstierali, že sa im zrodilo potomstvo zo zeme, a otvoril v meste azyl... Tam našli útočisko najrozličnejší ľudia zo susedných kmeňov, slobodní a otroci bez rozdielu, ktorí túžili po novom (živote), a to bol prvý základ začínajúcej sa veľkosti.“ Do mesta prichádzali najmä mladí ľudia z Alby Longy a Lavinia.

Množstvo nových ľudí prinieslo do mesta množstvo problémov. Romulus ako skúsený pastier vedel, že v takom prípade je najdôležitejšie zaviesť a udržať poriadok. To si, pravdaže, vyžadovalo, aby predovšetkým upevnil vlastnú autoritu. Preto k svojmu titulu pripojil pôsobivé odznaky moci a dôstojnosti: purpurový plášť, zlatú čelenku s Jupiterovým orlom, kreslo s ozdobou zo slonovej kosti, a najmä čestnú osobnú stráž dvanástich sluhov čiže liktorov, ktorí nosili pred ním zväzky prútov, do ktorých mali vložené sekery (ako symbol, a ak bolo treba, aj ako nástroj výkonu trestnej právomoci). Tieto zväzky, *fascēs*, zostali odznakom predstaviteľov najvyššej

vladárskej moci v Ríme po celý čas jeho starovekých dejín. Ak sa v dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia stali symbolom fašistov, Romulus za to nemohol, ani historici, ktorí mu ich zavedenie pripísali.

Poriadok stanovený zákonmi bol okrem toho jediný prostriedok, ktorým sa dalo stmeliť rôznorodé obyvateľstvo do „telesnej jedinej obce“. Podľa zásady, že jednota vyžaduje diferenciáciu, rozdelil Romulus obyvateľov Ríma na dve veľké skupiny. „Tých, ktorí vynikali rodom, preslávili sa zdatnosťou, boli na vtedajšie pomery bohatí a mali už deti, oddelil od bezvýznamných, jednoduchých a chudobných,“ zhrnuje tradičné názory Dionýsios Halikarnaský koncom 1. storočia pred n.l. „Tých v nižšom postavení nazval plebejci“ (možno od slova *pleo*, množstvo, neskôr *plebs*, ľud), „tých vo vyššom postavení otcovia“ (*patres*, od toho patricijovia). „Plebejcov dal do ochrany patricijom a rozkázal každému z ľudu vybrať si ochrancu podľa vlastnej voľby. Vec ozdobil krásnym pomenovaním a nazval ochranu chudobných a prostých patronátom. Prvým i druhým uložil patričné povinnosti, aby tak urobil ich vzťahy ľudskými a občianskymi.“ Patricijov rozdelil na tri *tribuy* čiže kmene, zahrnujúce vždy desať *kúrií* (skupín rodov). Ich príslušníci tvorili rímsky národ, *populus Romanus*, ktorý mal právo schádzať sa na zhromaždeniach, kde sa rokovalo o najdôležitejších politických, právnych a náboženských otázkach. Ako svoj poradný orgán ustanovil potom Romulus stočlennú radu starších, *senát*.

Rovnako ako o politickú organizáciu postaral sa Romulus aj o to, aby obyvateľia jeho mesta mali kde pracovať a z čoho žiť.

Hneď pri založení prideliť každému občanovi dve jutrá pôdy (niečo vyše pol nášho hektára) do individuálneho dedičného vlastníctva. Táto pôda sa volala *heredium* (od *heres*, dedič). Ostatná zostala nerozdelená a v kolektívnom vlastníctve ako *ager publicus*, „verejná pôda“. A ako sa na prvého kráľa patrí, položil aj základy vojenskej moci Ríma. Zaviedol brannú povinnosť občanov, zorganizoval armádu a opevnil mesto hradbami.

Tento model ústavy Ríma a všetko, čo s ním súviselo, pripisovali, pravdaže, Rimania Romulovi rovnakým právom ako jeho božský pôvod. Posväcovali tak inštitúcie, ktoré sa historicky vyvinuli, a najmä triedne rozdelenie rímskej spoločnosti, ktorej ďalšiu zložku, otrokov, Romulus uznal prinajmenšom tým, že ich zbavil všetkých práv. To však len mimochodom; zatiaľ sme ešte pri mýtoch. A tie zase pripisovali Romulovi ďalšie nehynúce zásluhy, že Rím nezanikol, ale sa stal „večným mestom“, *urbs aeterna*.

Prví obyvateľia Ríma boli muži z Romulovej družiny; prísťahovalci z albských osád boli takisto muži. Bez žien mohol byť však Rím iba pevnosťou, nie mestom. Romulus teda vyslal do susedných obcí poslov, aby im dovolili vybrať si u nich manželky. Všetci ich však odmietli: nové mesto nevzbudzovalo u konzervatívnych starousadlíkov dôveru a otvorením brán prísťahovalcom nízkeho pôvodu vzbudzovalo priam nedôveru. Romulovi neostalo nič iné, ako sa uchýliť k fšti. Oznamoval, že usporiada slávnostné hry na počesť boha Neptuna Consa, a pozval na ne všetkých susedov. Hostia sa dostavili, medzi nimi v hojnom počte najmä Sabini i s manželkami a dcérami. Keď bola zábava v najlepšom, rímski muži sa na dané znamenie vrhli na sabinské dievčatá a uniesli ich. Bezodkladne sa tiež postarali, aby sa stali ich manželkami a matkami ich detí.

Únos Sabiniek nemohol ostať bez následkov: Otcovia, ktorí stratili dcéry, a mládenci, ktorí boli naraz bez snúbeníc, donútili svojho kráľa Tita Tatia, aby vyhlásil Romulovi vojnu.

Rímski muži, zaujímajúci sa skôr o svoje manželky ako o boj, sa na bojovej pláni dlho nezdržali a stiahli sa za hradby; tam sa však odhodlane bránili. Nato Sabini podplatili Tarpeiu, dcéru veliteľa hradu Spuria Tarpeia, a tá im za zlaté náramky tajne otvorila bránu. Romulus so svojimi mužmi musel ujsť. Keď sa však druhého dňa znovu pokúsil dobyť svoje mesto, vrhli sa Sabinky medzi nepriateľské vojská: uprosili otcov a bratov, aby im nezaobíjali manželov, a donútili manželov, aby nebojovali s ich otcami a bratmi. Sabini a Rimania uzavreli mier a spo-

jení pokrvnými zväzkami, ktoré sú najlepšou zárukou jeho trvanlivosti, napokon spojili aj svoj ľud. Titus Tatius sa presťahoval do Ríma a vládol tam spoločne s Romulom. Keď zomrel, stal sa zas jediným rímskym kráľom Romulus.

O Romulovej smrti sa zachovali dve verzie: dá sa povedať, že jedna patricijská a druhá plebejská. Podľa patricijskej vzal ho vraj boh vojny Mars za živa na ohnivom voze do neba, keď dňa 17. februára bližšie nezisteného roku konal vojenskú prehliadku pri Kaprejských močiaroch (neskoršom Marsovom poli, dakde v miestach, ktoré dnes krášli Berniniho *Fontana dei Fiumi*). Podľa plebejskej ho zavraždili patricijovia, lebo im chcel obmedziť moc, a slávnostne ho pochovali na rímskom Fore. Obidve verzie sa však zhodujú v tom, že sa stal bohom a pod menom Quirinus chránil potom svoje mesto a svoj ľud do konca sveta rímskych mýtov.

Legends, báje, povesti... Ba čo viac, výmysly básnikov!

Isteže. Napriek tomu sa však v Ríme stretávame doslova na každom kroku so skutočnosťami, ktoré nám vnucujú dojem, že to všetko je pravda. Dokonca aj v prípade *Kapitolskej vlčice*: stojí na mramorovom

stĺpe pred služobným vchodom do Kapitolského paláca, ktorý je dodnes sídlom rímskeho senátu; díva sa na nás zo všetkých vyhlášok a pečiatok, lebo je úradným znakom mesta Ríma; pozerá na nás stuhnutá do etruského bronzu v osobitnej miestnosti Kapitolského múzea; pozoruje nás zo železnej klietky na severnom svahu Kapitolského pahorku, kde ju na účet riadneho rozpočtu chová mesto Rím, aby pripomínala záchrankyňu jeho zakladateľov.

To však nie je všetko. Na Palatínskom pahorku sú hradby, ktoré pochádzajú asi z polovice 8. storočia pred n.l., t.j. z čias, do ktorých tradícia kladie založenie Ríma. V podzemí rímskeho Fora, na mieste legendárnej Romulovej hrobky, objavili roku 1900 „čierny kameň“ s nápisom asi zo 7. storočia pred n.l., z ktorého sa podarilo rozlúštiť slovo „kráľ“. Zo 6. storočia pred n.l. sa zachovala etruská soška, ktorá zobrazuje Aeneov útek z Tróje. Z čias o niečo mladších poznáme grécke povesti o príchode trójskych utečencov do Itálie. Našli sa trosky Alby Longy i starého Lavinia...

Opustíme však neistú pôdu mýtov a tradícií, aj keď majú svoj pôvab, a pozrime sa na bezpečné poznatky výskumníkov dejín.

2. ETRUSKOVIA, GRÉCI, LATINOVIA

Krásna v rozmanitosti a rozmanitá v kráse je krajina, ktorej hlavným mes-
tom je dnes ako pred vekmi Rím. Na
severe ju ohraničujú skalnaté hradby
zasnežených Álp, od západu na východ
ju omýva azúrové more, na juhu sa lesk-
ne vo večnom jase slnka. Citrón tu sku-
točne kvitne a pomaranč žiari zlatom vo
vetvách, úrodné údolia sa striedajú
s miernymi pahorkami a nízkeorské
pobrežia so sopečnými kopcami, obzor
lemujú pínie a myrty. Prácou a umom
ju ľudia zveľaďujú už tisíce rokov.

Meno dostala od Grékov. Dali jej ho
podľa kmeňa Italov, s ktorým sa stret-
li v krajii, kde má „talianska čižma“
päť. Neskôr sa tento názov rozšíril
ďalej na sever a v treťom storočí pred
n.l. sa dostal cez celý Apeninský pol-
ostrov až po riekub Rubikon; na začiat-
ku nášho letopočtu ho úradné výnosy
preniesli po Alpy. Meno malého kmeňa
Italov nesie dnes šesťdesiatmiliónový
taliansky národ, priamy potomok rím-
skej moci a slávy.

Napriek všetkým pôvabom prírody
neoplýva však táto krajina mliekom
a medom; jej básnici sa zhodujú len
v tom, že je „príhodná pre život ľudí“.
Prvé stopy tohto života pochádzajú
azda z 20. až 10. tisícročia pred n.l., hoj-
né sú však až od 5. – 4. tisícročia pred
n.l. Zanechali ich po sebe ľudia kamen-
nej doby, z ktorých starší žili v jaskyniach
a živili sa zbieraním plodov a lovom;
mladší si už stavali chyže a chovali
dobytk. Stopy z druhej polovice 3. tisíc-
ročia zanechali potom ľudia, ktorí už
poznali meď a bronz. Bývali v kolibách
s okrúhlym pôdorysom a chovali črie-
dy dobytk. Začiatkom 2. tisícročia pred

n.l. usadilo sa na úrodných nížinách pri
riekach nové obyvateľstvo, ktoré si sta-
valo príbytky na koloch. Zanechalo nám
nielen množstvo výrobkov z bronzu
a hlíny, ale aj urny s popolom mŕtvych,
ktorých na rozdiel od svojich predchod-
cov spaľovalo. S pamiatkami na ľudí
železnej doby sa prvý raz stretávame
okolo roku 1000 pred n.l. na Sardínii,
neskôr najmä v severnom Taliansku,
kam sa prisťahovali pravdepodobne
z Podunajska. O všetkých týchto pred-
chodcoch Rimanov na talianskej či ital-
skej pôde vieme ináč len veľmi málo.
O ich pôvode nevieme nič – prinajmen-
šom nič bezpečné.

Pre najstaršie obyvateľstvo Itálie
nemáme osobitné pomenovanie; až
kultúru staviteľov kolových príbytkov
nazývame *terramarnskou* a kultúru
ľudí železnej doby *villanovskou*. Nie je
to etnický názov; prvý je odvodený
z talianskeho označenia úrodnej pôdy
(*terra marna*), v ktorej aj iní kopáči ako
archeológovia nachádzali zvyšky kolo-
vých stavieb, a druhý od veľkého nále-
ziska pri dedinke Villanove neďaleko
Bologne. Terramarnskí usadlíci pozna-
li už koňa a dvojkoľesové káry, ktoré
sú napriek prevahe fiatiek dodnes
typické pre taliansky vidiek. Kovové
zbrane a nástroje villanovských oby-
vateľov sú technicky dokonalé a ozdo-
bené geometrickými ornamentmi. Obi-
dve tieto kultúry boli teda pomerne
vyspelé; pravda, len v meradle európ-
skej predhistórie. V Egypte stáli vte-
dy už takmer 2000 rokov pyramídy
a v Mezopotámii poznali ľudia už vyše
2000 rokov vojnové vozy, písmo, mes-
tá s kanalizáciou a štáty so zákonmi.

Priamych predkov Rimanov poznáme až z oveľa neskorších čias. Itáliu obývala pestrá zmes kmeňov: Ligúrovia na severozápade, Veneti v oblasti dnešných Benátok, Umbrovia na stredovýchode, Sikuli na Sicílii a najmä skupiny jazykovo príbuzných kmeňov v strednej Itálii, ktoré dostali súhrnný názov Italikovia. Z týchto Italikov pripadla najvýznamnejšia historická úloha Latinom, ktorých strediskom sa stal Rím – ale o tom neskôr.

Prv ako Latinovia zohrali totiž svoju úlohu na scéne Itálie grécki prisťahovalci. Z domácich starousadlíkov zas Etruskovia.

je aj rad dnešných miest, ktorých mená znejú ako refrén talianskej piesne: Arezzo, Palestrina, Mantova, Pisa, Perugia, Florencia, Bologna.

Čo po sebe Etruskovia zanechali, vzbudzuje obdiv – množstvom i úrovňou. Trosky a pozostatky ich miest dokazujú, že boli výstavné, s dlhými rovnými ulicami, rozdelené na štvrte a obohrané hradbami. V čase, keď ich architekti poznali už klenbu a oblúk, stavali si Italikovia chatrče z dreva a nanajvýš ich obhádzovali hlinou. Pre mŕtvych budovali Etruskovia veľkolepé hrobky, často s viacerými podzemnými miestnosťami a vždy s vý-

Etruská hrobka
s výzdobou
centrálnej časti

Keď príde dnes v Ríme reč na Etruskov, ľudia sa začínajú tváriť ostražito. Nechce tu niekto vysvetľovať novú teóriu o ich pôvode? Nerozlúštil zas definitívne ich reč? Alebo chce len znovu opakovať tisíc ráz opakovanú vetu, že „Etruskovia sú najväčšou záhadou dejín na talianskej pôde“?

Do dejín Itálie vstúpili Etruskovia už v jej preddejinnom veku, asi v 8. storočí pred n.l. Obývali územie od Tiburu po Alpy, ale na juhu sa našli stopy po nich až v Kampánii a na severe dokonca v Tirolsku; na západe tvorilo ich hranicu pobrežie Korziky a na východe more, ktoré sa podľa ich mesta Hadrie alebo Adrie volá Adriatické čiže Jadran. Ich hlavné strediská boli, ako zistili vo vzájomnej spolupráci archeológovia a historici, mestá Tarquinia, Caere, Veje, Clusium, Vulci, Volaterry a Capua; etruského pôvodu

zdobou. Zachovali sa v nich nástenné maľby s dodnes sviežimi farbami a sarkofágy s realistickými vyobrazeniami zomretých. Ich sochárske výtvo-ry sa vyrovnávajú hocičomu, čo vzniklo v Itálii až do čias renesancie. Štýlom pripomínajú archaické sochy Grékov (čo je kompliment), ale svojráznym tónom miestneho zafarbenia rozhodne dokazujú, že Etrúria nebola len

Chiméra z Arezza.
Bronzová etruská práca,
okolo r. 360 pred n. l.
Museo archeologico,
Florencia

„umeleckou provinciou“ Grécka. Aj ozdobné a úžitkové predmety (kotlíky, zbrane, pracovné náradie, šperky ap.) dokazujú, že Etruskovia dosiahli už vo veľmi dávnych storočiach prekvapujúco vysokú úroveň.

Pri výtvarnom umení Etruskov sa musíme na chvíľu zastaviť. Medzi ich najstaršie známe sochy patrí tzv. *Apollo z Vejí* z konca 6. storočia pred n.l., *Kapitolská vlčica* zo začiatku 5. storočia pred n.l. (sošky Romula a Rema sú však až renesančné doplnky), z mladších sú najznámejšie *Chiméra* z Arezza a tzv. *Mars z Todi* (z 5. – 4. storočia pred n.l.), početné sochy zob-

ta, ktorý bol podľa antických správ „veľmi zvláštny a odlišný“ od iných národov. Pochopiteľne, tento obraz je sčasti nepresný a sčasti neúplný. Temné miesta sú však aj v dejinách oveľa mladších a vonkoncom nevymretých národov.

Etruské mestá boli od čias rozkladu rodového zriadenia samostatné kráľovstvá; občas sa združovali do voľných federácií so spoločnou zahraničnou politikou. V mestách vládli spočiatku volení králi, neskôr ich moc oslabil vojenská kňazská šľachta. Symbolom vládnej moci boli zväzky prútov so sekerami, ktoré nosili pred

Etruský sarkofág
z mesta Cerveteri.
Pálená hlinka,
6. stor. pred n. l.

razujú najväčšieho hrdinu antických báji *Herkula*. Nástenné maľby v hrobkách tvoria často celé seriály („obrazy na pokračovanie“) a najlepšie z nich poznáme z Vulci a Tarquinie. Krásne príklady ryteckého umenia nám podávajú etruské zrkadlá, kovotepeckého zas vázy, a najmä šperky. Tieto diela sú dnes pýchou veľkého Etruského múzea v rímskej Ville Giulia, iné sú vo Vatikánskych múzeách a Kapitolskom múzeu, ale aj v Londýne, Paríži a New Yorku. Z menších zbierok v Taliansku je azda najpozoruhodnejšia v bývalej radnici mestečka Cornetto, ktoré sa pred necelým pol storočím vrátilo k etruskému menu Tarquinia.

Zachovalo sa nám aj pomerne mnoho správ o Etruskoch. Dá sa z nich celkom dobre zrekonštruovať obraz ich spoločenského zriadenia, ich dejín, ich ideológie a ich spôsobu živo-

cháť. Kráľom osobitní zriadení, ďalej tóga s purpurovým lemovaním, žezlo a slávnostné kreslo. Sú to tie isté symboly, ktorých zavedenie (alebo prevzatie od Etruskov) pripisuje rímska tradícia Romulovi. Šľachta mala privilegované postavenie a žila si, stručne povedané, blahobytné. Venovala sa najmä politike, vojne, spravovaniu svojho majetku a zo všetkého najviac asi zábave. Väčšina obyvateľstva bola poddaná kráľovi a šľachte; existovali však pravdepodobne aj slobodní roľníci a v nevelikom počte i otroci (regrutovali sa hlavne z vojnových zajatcov). Základom hospodárskeho života Etruskov bolo roľníctvo. Antické správy sa zhodujú v tom, že ho ovládali výborne, a najmä že obratne odvodňovali močaristú pôdu. Na ostrove Ilve (dnešnej Elbe) dobývali železo, v strednej Etrúrii meď a cín; v baniach

pracovali pravdepodobne otroci. Ináč sa Etruskovia preslávili hlavne ako námorníci a vojaci.

Charakteristickou črtou etruského spoločenského zriadenia bolo slobodné postavenie žien. V niektorých rodinných veciach rozhodovali samostatne, zúčastňovali sa hier a slávností (ktorých najpríťažlivejším bodom programu boli zápasy gladiátorov, neskôr tak veľmi obľúbené Rimanmi) a po všetkých stránkach sa správali rovnako voľne ako inde iba muži. Ak v tom zisťujeme moderné prvky, je to nepochybne správne. Rovnako správne však je, že to boli len obzvlášť sil-

a pochmúrne, kládlo veľký dôraz na posmrtný trest za činy človeka, prírodu osídlilo fantastickými bytosťami, spájalo sa s prehnanými poverami a hlavne si zakladalo na veštách. Dvanásť jeho bohov bolo nebeských; najvyšší z nich, Tin alebo Tinia, ktorého môžeme stotožniť s neskorším rímskym Jupiterom, tvoril s bohyňami Uni a Menvou (rímskou Junonou a Minervou) akúsi „najsvätejšiu trojicu“. Inú skupinu tvorili bohovia podsvetia, inú bohovia mora, polí, riek, lesov, búrok atď. Z množstva kňazov, rozvetvených hierarchicky i podľa špecializácií na jednotlivé božstvá a obra-

Etruské bronzové
zrkadlo s rytou výzdobou
na zadnej strane.
Zbierka Dutuit, Paríž

Mars z Todi.
5. – 4. stor. pred n. l.
Museo archeologico,
Firenca

né pozostatky dávneho slobodného (či priam vedúceho) postavenia ženy v rodine a spoločnosti. Iným významným pozostatkom matriarchátu bola etruská obyčaj, že deti dostávali meno nielen po otcovi, ale aj po matke. Mimochodom – vtedajším gréckym spisovateľom sa priveľká voľnosť etruských žien nepáčila, zato však nevedeli vynachváliť ich krásu.

O náboženských predstavách Etruskov máme správy najmä z pamiatok výtvarného umenia a z obradov, ktoré prevzali Rimania. Ich náboženstvo bolo trochu temné

dy, boli najvychýrenejší veštcí, ktorí predpovedali budúcnosť z vnútorností zvierat a z úderu hromu, haruspikovia. Ich konkurentmi boli auguri, tí zas veštili z letu vtákov a zo zobania kureníc. Títo veštcí mali ešte aj v rímskych časoch veľkú autoritu, hoci napríklad Cato sa čudoval, prečo sa pri stretnutí jeden druhému nesmejú. Ich učenie bolo v 2. storočí pred n.l. úradne kodifikované (*disciplina etrusca*) a udržovalo sa tak húževnato, že ešte v 4. storočí n.l. vydal proti nemu dekrét cisár Konštantín a v 7. storočí n.l. dokonca rímsky pápež.